

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 1 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδάτος Γεώργιος
Πολυγροπούλου Σταυρούλα
Μπασιάνη Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Σχολικός Εκφοβισμός – Μαθησιακές Δυσκολίες και ο ρόλος του Σχολείου

Ανθούλα Κουτούπη, Ελένη Γρηγοροπούλου

doi: [10.12681/edusc.274](https://doi.org/10.12681/edusc.274)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουτούπη Α., & Γρηγοροπούλου Ε. (2016). Σχολικός Εκφοβισμός – Μαθησιακές Δυσκολίες και ο ρόλος του Σχολείου. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2015(1), 702–708. <https://doi.org/10.12681/edusc.274>

Σχολικός Εκφοβισμός – Μαθησιακές Δυσκολίες και ο ρόλος του Σχολείου

Κουτούπη Ανθούλα
Εκπαιδευτικός ΠΕ 06, Κέντρο Μελέτης Ψυχοφυσιολογίας & Εκπαίδευσης
akoutoupi@yahoo.gr

Γρηγοροπούλου Ελένη
Εκπαιδευτικός ΠΕ 02, Κέντρο Μελέτης Ψυχοφυσιολογίας & Εκπαίδευσης
elenagrigoropoulou@gmail.com

Περίληψη

Ο Σχολικός εκφοβισμός, γνωστός και ως θυματοποίηση ή bullying, είναι ένα φαινόμενο παιδικής και εφηβικής παραβατικότητας που απασχολεί όλο και περισσότερο το δυτικό κόσμο, ενώ έχει γίνει μέρος και της Ελληνικής πραγματικότητας. Αυτό, φανερά, επηρεάζει αλλά και επηρεάζεται από την κοινωνία. Στην παρούσα εργασία θα διερευνηθούν τα ειδοποιά χαρακτηριστικά του εκφοβισμού, παραδοσιακού και ηλεκτρονικού (cyber-bullying), τα οποία αποκλείουν από το χαρακτηρισμό άλλες επιθετικές συμπεριφορές, καθώς επίσης και οι τύποι των εμπλεκόμενων σε εκφοβισμό μαθητών.

Από την αναζήτηση των παραγόντων που συντελούν στην εμφάνιση του εκφοβισμού, προκύπτει η σύνδεσή του και με μαθητές που αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες, οι οποίοι εντάσσονται στη Γενική Εκπαίδευση και συχνά εμπλέκονται είτε ως θύτες είτε ως θύματα ψυχολογικής- λεκτικής ή/και σωματικής βίας. Η σύνδεση αυτή ενισχύεται μέσα από μελέτη περιπτώσεων.

Στο Ελληνικό Σχολείο ήδη υλοποιείται το Πρόγραμμα Σπουδών Σχολική και Κοινωνική Ζωή (2011), το οποίο σε συνδυασμό με τη συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θέτει ως στόχο την ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών ώστε να προάγεται η συναισθηματική τους νοημοσύνη. Ο ρόλος της σχολικής κοινότητας αναδεικνύεται έτσι ζωτικής σημασίας στην πρόληψη και την αντιμετώπιση εκφοβιστικών συμπεριφορών.

Μέσα από την ανασκόπηση του φαινομένου του εκφοβισμού σε συνάρτηση με όσα αναφέρθηκαν, ανακύπτουν συμπεράσματα και προτάσεις παρέμβασης.

Λέξεις-Κλειδιά: εκφοβισμός, μαθησιακές δυσκολίες, cyber bullying, κοινωνικές δεξιότητες, σχολική κοινότητα, συναισθηματική νοημοσύνη

Abstract

School bullying, also known as victimization, is an act of juvenile delinquency and has been alarmingly concerning the western world, while it has become part of the Greek reality. It obviously affects and is affected by society.

The current paper attempts to primarily investigate the distinctive features of bullying in all its forms, excluding thus other violent behaviours from the definition. The types of those involved in bullying incidents are also studied.

Searching for the factors which allow and help the phenomenon to grow, one is lead to connect it with students facing learning difficulties. This connection is supported with case-studies.

The school community plays a major role in bullying prevention and intervention. The school program *School and Social life* (2011), combined with systematic teacher

training, is applied intending to enhance the students' social skills and promote their emotional intelligence.

Through this general survey of school bullying, conclusions are drawn and ways of intervention are suggested.

Keywords: School bullying, victimization, learning difficulties, school community, emotional intelligence

Σχολικός Εκφοβισμός- Τι, ποιος και γιατί

Ο σχολικός εκφοβισμός ή bullying είναι σίγουρα εκδήλωση επιθετικότητας στο χώρο του σχολείου. Είναι όμως κάθε τέτοια εκδήλωση εκφοβισμός; Η απάντηση είναι όχι. Και γι' αυτό ίσως το λόγο άργησε να δομηθεί ο όρος το 1965, αλλά και να εμφανιστεί στην ελληνική έρευνα, το 1998. Αν θεωρήσουμε την επιθετικότητα στο σχολείο σχηματικά σαν κύκλο, ο εκφοβισμός καλύπτει μία μόνο περιοχή του κύκλου αυτού, μέρος της οποίας εφάπτεται με μέρος μιας τρίτης περιοχής, που αφορά στη σωματική βία. Κατά τη διαδικασία της ανάπτυξης και της διαμόρφωσης της προσωπικότητας του παιδιού είναι αναμενόμενο και αναπόφευκτο να εμφανίζεται επιθετικότητα και συγκρουσιακή συμπεριφορά, χωρίς αυτό να συνδέεται απαραίτητως με καταστροφική βία ή να είναι αποτέλεσμα ατομικής παθολογίας (Χήνας-Χρυσafiδης, 2000). Έτσι, δεν είναι κάθε είδος σωματικής βίας bullying, αλλά δεν είναι και μόνο σωματική η βία του bullying. Πρόκειται για εκφοβισμό, που εκδηλώνεται στο χώρο του σχολείου και με άλλους τρόπους: κοινωνικά-συναισθηματικά, λεκτικά, σεξουαλικά, παραδοσιακά ή και ηλεκτρονικά-ψηφιακά. Η ανάγκη για επιβολή κυριαρχίας του ατόμου που ασκεί εκφοβισμό, ίδιον της σχολικής ηλικίας, σε συνδυασμό με την ψυχοκοινωνική του κατάσταση και τον τρόπο που αυτή πλαισιώνεται στην εκάστοτε μικροκοινωνία, αλλά και τα γεγονότα-σταθμούς στη ζωή του, μπορεί να οδηγήσουν σε επιθετική-εκφοβιστική συμπεριφορά, η οποία ανατροφοδοτείται από τη στάση θυματοποίησης του παιδιού-δέκτη. Εκτός από το φαινόμενο εκφοβισμού-θυματοποίησης καθαυτό, παρατηρείται και το «φαινόμενο-ντόμινο» που δημιουργεί την ιδιαίτερη κατηγορία θύτη-θύμα, ο οποίος έχει δεχθεί και αναπαραγάγει την εκφοβιστική συμπεριφορά. Παράλληλα παρατηρείται το φαινόμενο της δευτερογενούς θυματοποίησης από το περιβάλλον, με παρατηρητές που απαξιώνουν το θύμα, το οποίο στερούμενο φίλων-υποστηρικτών βουλιάζει στο αίσθημα της ανικανότητας και αβοηθησίας. Τέλος, στην ακραία του εκδοχή, το bullying μπορεί να εμπλέκεται στην αυτοκτονία παιδιών-θυμάτων, προσθέτοντας στη βιβλιογραφία τον τραγικό όρο bullycide.

Πότε όμως αποκαλείται μια επιθετική συμπεριφορά εκφοβισμός; Υπάρχουν στοιχεία που τον διαχωρίζουν από άλλες εκδηλώσεις βίας, όπως η περίπτωση διαφωνιών ανάμεσα σε συνομήλικους παρόμοιας συναισθηματικής κατάστασης, η αντιδραστική επιθετική συμπεριφορά ή και το λεγόμενο «σκληρό παιχνίδι» ιδιαίτερα μεταξύ αγοριών. Για να χαρακτηρίσουμε λοιπόν μια επιθετική συμπεριφορά εκφοβισμό, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τη σωματική, νοητική ή διαφορετικά εκφερόμενη ανωτερότητα του θύτη έναντι του θύματος, τον αυτοσκοπό της πράξης και την ικανοποίηση που αυτή αποφέρει στο θύτη, την έλλειψη θυμού από μέρους του θύτη -με εξαίρεση το θύτη-θύμα που κουβαλάει θυμό από τη δική του θυματοποίηση- την επαναληψιμότητα της πράξης που παγιώνει το βίωμα, αλλά και την αίσθηση που προκαλεί η συμπεριφορά στο δέκτη, καθώς ο εκφοβισμός επιφέρει την αίσθηση θυματοποίησης από τη μεριά του τελευταίου. Αυτή η παράμετρος χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς, καθώς υπάρχουν δύο ακραία είδη θύματος: το «προκλητικό

θύμα» που νιώθει πως του ασκείται διαρκώς και από όλους εκφοβισμός και το ίδιο τον προκαλεί μερικές φορές, και εκείνο το οποίο ελεγχόμενο συναισθηματικά θεωρεί ότι ο θύτης είναι φίλος του και εξαναγκάζεται σε πράξεις ή συμπεριφορές χωρίς να νιώθει ότι είναι όντως θύμα εκφοβισμού.

Αξιίζει να αναφερθεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα «προκλητικού θύματος». Πρόκειται για ένα αγόρι της ΣΤ΄ Δημοτικού που αξιολογήθηκε από το ΚΕΔΔΥ της περιοχής του μετά από αίτημα που υπέβαλε ο πατέρας του.

Το παιδί είναι υιοθετημένο από τις πρώτες ημέρες της γέννησης του και το γνωρίζει. Η μητέρα είναι εκπαιδευτικός, ο πατέρας άνεργος τον τελευταίο καιρό. Από το μαθησιακό έλεγχο προκύπτει ότι παρουσιάζει ειδικές μαθησιακές δυσκολίες, δυσλεξία με συνοδά προβλήματα, διάσπαση προσοχής και υπερκινητικότητα, αδυναμία στην οργάνωση του χρόνου, χαμηλές επιδόσεις στις υποδοκιμασίες της αριθμητικής και στην κωδικοποίηση.

Πριν μπει στην εφηβεία οι σχέσεις με τους γονείς του ήταν πολύ καλές. Πλέον και σε συνδυασμό με τη δύσκολη οικονομική κατάσταση που αντιμετωπίζει η οικογένεια, εκφράζει έντονο θυμό και οργή κυρίως εναντίον της μητέρας. Μάλιστα δηλώνει ότι στο πλαίσιο της οικογένειας «βγάζει τον κακό του εαυτό», αφού στο χώρο του σχολείου βιώνει την αποδοκιμασία και την απομόνωση. Από τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού ήταν απομονωμένος, με μοναδικό φίλο ένα περιθωριοποιημένο παιδί που οι υπόλοιποι το αποκαλούσαν «ηλίθιο». Από τη συζήτηση με τους γονείς του, αλλά και με τον ίδιο, αναδύθηκε ένα πολύ σημαντικό στοιχείο: όταν πρωτογνωρίζει άλλα παιδιά - όπως όταν άλλαξε σχολείο- είναι πολύ κοινωνικός και αγαπητός. Στη συνέχεια όμως προκαλεί τους άλλους, ενοχλεί και δημιουργεί εκνευρισμό. Μάλιστα επαναλαμβάνει επί τούτου τις ενέργειες που εκνευρίζουν τον περίγυρο. Οι συμμαθητές του ανακουφίζονται όταν η δασκάλα τον απομακρύνει από την τάξη.

Ο εκφοβισμός δεν είναι απλά πρόθεση, διάθεση, στάση. Είναι συμπεριφορά, είναι πράξη. Και ως πράξη, έχει εμπλεκόμενους. Πέρα από το θύτη και το θύμα ως μονάδες ή ομάδες, υπάρχει συνήθως και ένας αριθμός λοιπών συμμετεχόντων: εκείνοι, είτε μένουν απλοί παρατηρητές, εντείνοντας το φαινόμενο δευτερογενούς θυματοποίησης, είτε λειτουργούν ως εμπυχωτές του θύτη, είτε ως υποστηρικτές του θύματος. Κοιτάζοντας πιο προσεκτικά τις δύο τελευταίες ομάδες, παρατηρούμε με ενδιαφέρον τη σύστασή τους, καθώς αυτή η παρατήρηση θα μας βοηθήσει στην πρόληψη και την παρέμβαση. Οι μεν υποστηρικτές του θύτη είναι άτομα με χαμηλότερη από αυτόν αυτοεκτίμηση και ικανότητα, πιθανότατα και οι ίδιοι θύματα εκφοβισμού που βρήκαν προστασία στους κόλπους της ομάδας του. Οι δε υποστηρικτές του θύματος είναι άτομα με υψηλές γνωστικές δεξιότητες, κοινωνικό προφίλ και ενσυναίσθηση. Αυτή η ομάδα μπορεί να συντελέσει στη διαμεσολάβηση συνομηλίκων προς αποφυγή επιβολής ποινών και στιγματισμού των δραστών από τους εκπαιδευτικούς που θα μπορούσε να εντείνει το φαινόμενο.

Σχολικός εκφοβισμός και Μαθησιακές δυσκολίες

Σύμφωνα με πληθώρα ερευνών, ιδιαίτερα για τις ηλικίες του Δημοτικού, οι παράμετροι που συνδέονται άμεσα με το σχολικό εκφοβισμό είναι το φύλο, το κοινωνικομορφωτικό επίπεδο των γονιών, η χρήση βίας στο σπίτι και η οικογενειακή κατάσταση, αλλά και η σχολική επίδοση. Παραβατικοί έφηβοι εμπλεκόμενοι και σε επεισόδια σχολικού εκφοβισμού που συμμετείχαν σε έρευνα σε σχολεία της Αθήνας παραδέχονται ότι έχουν χαμηλές έως και πολύ χαμηλές σχολικές επιδόσεις, γενικότερα προβλήματα στο σχολικό περιβάλλον καθώς και προβληματικές συγκρουσιακές σχέσεις με τους γονείς τους (www.law.uoa.gr). Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί φαίνονται σε έρευνα να θεωρούν κατά 60% ότι στοχοποιούνται νέοι

και αδύναμοι μαθητές. Ο Selossse παρατηρεί στη λεκτική βία «ανισότητα στο χειρισμό της γλώσσας» αλλά και βίαια παιδιά με έλλειψη γνωστικών μέσων για κυριαρχία, χαμηλή ικανότητα συμβολικής σκέψης, απόδοσης νοήματος και καθυστέρησης της ευχαρίστησης. Άλλη έρευνα (Γεν. Γραμματεία Νέας Γενιάς 2000) δείχνει αντιστρόφως ανάλογη σχέση επίδοσης και συμμετοχής σε επιθετικές συμπεριφορές.

Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες είναι έτοιμα να θυματοποιηθούν από την ήδη κακή τους αυτοεικόνα που ανατροφοδοτείται με τη ταύτιση της αξίας με την επιτυχία και, συνεπώς, τη δική τους απαξίωση (Εμ.Κολιάδης, 2006). Άλλη μερίδα παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες, επιδιώκοντας μια θέση κύρους παρά τα ελλείμματά τους και λόγω αυτών επιλέγουν επιθετικές συμπεριφορές, ιδίως προς μικρότερους ή/και σωματικά πιο αδύναμους μαθητές. Υπάρχει επίσης η πιθανότητα να εκδηλώνουν τέτοιες συμπεριφορές ως δράστες, υποκινούμενοι όμως από υψηλότερων δεξιοτήτων «ηθικούς αυτουργούς» οι οποίοι τους υποκινούν με το πρόσχημα της φιλίας, καθώς τα παιδιά αυτά είναι πιο ευάλωτα λόγω συνεχών ματαιώσεων σε γνωστικό και κοινωνικό επίπεδο. Το τελευταίο μάλιστα είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς η φύση ορισμένων διαταραχών που εμπλέκουν μαθησιακές δυσκολίες χαρακτηρίζεται από έλλειμμα στις κοινωνικές δεξιότητες (φάσμα αυτισμού) ή από έντονα παρορμητική συμπεριφορά (ΔΕΠ-Υ), επιπλέον σκόπελοι για το μαθητή στην προσπάθειά του να ενταχθεί στο σχολικό περιβάλλον.

Αξιοσημείωτο είναι ότι παρά το συσχετισμό που προκύπτει ανάμεσα στο σχολικό εκφοβισμό και τις μαθησιακές δυσκολίες, η έρευνα δείχνει ότι οι γονείς στην Ελλάδα ενδιαφέρονται πρωτίστως για την ακαδημαϊκή πορεία των παιδιών τους και ελάχιστο σημασία προσδίδουν στα προβλήματα συμπεριφοράς, είτε εσωτερικευμένα, είτε εξωτερικευμένα που χαρακτηρίζουν τους εμπλεκόμενους στο φαινόμενο του εκφοβισμού (Τσιάντης, 1981). Απευθύνονται λοιπόν κατά κανόνα στους αρμόδιους φορείς προς πιστοποίηση των μαθησιακών δυσκολιών των παιδιών τους.

Κατά την πρακτική μας άσκηση σε ΚΕ.Δ.Δ.Υ της Αθήνας υπήρξαμε μάρτυρες αρκετών τέτοιων περιπτώσεων. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί μία μελέτη περίπτωσης, η οποία ενσωματώνει αρκετά από τα χαρακτηριστικά που έχουν προαναφερθεί, όπως η συσχέτιση του εκφοβισμού με μαθησιακές δυσκολίες και άλλες διαταραχές, η ενδοοικογενειακή βία, το φαινόμενο ντόμινο, το θύμα-θύτης και ο δευτερογενής εκφοβισμός. Συγκεκριμένα αγόρι διαγνώστηκε με δυσλεξία στην Β' Γυμνασίου, παράλληλα όμως η Παιδοψυχιατρική Κλινική του Γενικού Νοσοκομείου Παιδών «Η Αγ. Σοφία» εντόπισε κλινικά στοιχεία που καταδεικνύουν υψηλά λειτουργικό αυτισμό.

Από το κοινωνικό του ιστορικό προκύπτουν σημαντικές πληροφορίες. Σε νηπιακή ηλικία βίωσε σκληρές ενδοοικογενειακής βίας, λεκτικής και σωματικής, από τον πατέρα προς τη μητέρα, αλλά και ο ίδιος ήταν αποδέκτης σωματικών τιμωριών από τον πατέρα. Στο Νηπιαγωγείο δεν ενσωματωνόταν στην ομάδα. Στο ιδιωτικό Δημοτικό όπου φοίτησε δεν είχε φίλους, αντιμετώπιζε δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομήλικους, ήταν εκρηκτικός αλλά πιο τρυφερός με τους μικρότερους. Ενεπλάκη σε σοβαρό επεισόδιο εναντίον συμμαθητή με αποτέλεσμα την αποπομπή του από το σχολείο. Στο νέο σχολείο όπως και στο προηγούμενο, η διαπροσωπική προσαρμογή ήταν προβληματική. Δεχόταν επιθετική συμπεριφορά από τους συμμαθητές του σε συνδυασμό με πολύ προσβλητικά σχόλια κατά της προσωπικότητας και της εμφάνισής του. Αξιοπρόσεκτη είναι και η αντιμετώπιση των καθηγητών, οι οποίοι σύμφωνα με το μαθητή επιδεικνύουν επίσης υποτιμητική και προσβλητική συμπεριφορά εναντίον του και του επιβάλλουν συχνά αποβολές. Στις εξωσχολικές αθλητικές δραστηριότητες και τα καλοκαίρια, εκτός σχολείου,

σύμφωνα με τη μαρτυρία των γονέων είναι πιο κοινωνικός. Αυτό το τελευταίο σχόλιο καταδεικνύει την άρρηκτη σύνδεση του εκφοβισμού με το χώρο του σχολείου και μάλιστα σε συνάρτηση με τις μαθησιακές δυσκολίες.

Άλλη χαρακτηριστική μελέτη περίπτωσης αποτελεί αίτημα αγοριού της Β΄ Λυκείου όπου μέσα από τη συζήτηση και την αξιολόγηση από τη διεπιστημονική ομάδα της υπηρεσίας ήρθαν στην επιφάνεια αξιοσημείωτα στοιχεία για τη σχολική ζωή, ήδη από τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού, και τις διαπροσωπικές σχέσεις του μαθητή με τη σχολική κοινότητα. Προέρχεται από ελληνική οικογένεια ανώτατου μορφωτικού επιπέδου και υψηλού εισοδήματος, που επέτρεψε τη φοίτησή του σε ιδιωτικά σχολεία από τα πλέον επιφανή. Πολύ νωρίς τόσο οι γονείς όσο και οι δάσκαλοί του εντόπισαν πλήθος ενδείξεων για μαθησιακές δυσκολίες, όπως αναγνωστική αδυναμία και αδυναμία κατανόησης κειμένου και αναγνώρισης των σημείων στίξης, περιορισμένη βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη μνήμη, ανάγκη για διαρκή καθοδήγηση και διάβασμα με βοήθεια από ειδικό παιδαγωγό. Στην τάξη επεδείκνυε απροθυμία, κόπωση και αγχώδεις αντιδράσεις και παράλληλα συστηματική καταπάτηση των κανόνων και υποτιμητική αντιμετώπιση των δασκάλων. Οι μαθητής αξιολογήθηκε από το ΚΕ.Δ.Δ.Υ. μετά από αίτηση των γονέων του για τη διερεύνηση των μαθησιακών του δυσκολιών και ο ίδιος συνεργάστηκε καλά με τη διεπιστημονική ομάδα. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ο Δ. ανέφερε περιστατικά από τη σχολική του ζωή, που προβάλλουν το συσχετισμό Μαθησιακών Δυσκολιών και bullying. Συγκεκριμένα είπε πως κατά τη διάρκεια του Δημοτικού δεχόταν συχνά από τους συμμαθητές του κοροϊδευτικά σχόλια για τη γοργολαλεία του από τη μια και την αργή του ανάγνωση από την άλλη. Στα διαλείμματα με καθημερινή συχνότητα δεχόταν σκουνητήματα και σπρωξιές και του έκρυβαν τις μπογιές του για να τον μαλώνει η δασκάλα των καλλιτεχνικών για ανευθυνότητα. Στο Γυμνάσιο άλλαξε σχολικό περιβάλλον, αλλά και ρόλο! Εγκλιματίστηκε πολύ σύντομα και έγινε ο «νταής» του σχολείου προκαλώντας στους άλλους ό,τι ο ίδιος βίωνε μέχρι πρότινος. Μία ακόμη ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί κορίτσι της Α΄ Γυμνασίου. Η Δ. είναι ένα συνεσταλμένο, γλυκό κορίτσι, χαμογελαστό και συνεργάσιμο. Αντιμετωπίζει μαθησιακές δυσκολίες στην επεξεργασία του γραπτού και προφορικού λόγου. Προσπαθεί και αφιερώνει πολύ χρόνο στη μελέτη, αλλά δεν μπορεί να αποδώσει. Στην ηλικία των 5 ετών βίωσε τον άσχημο και δύσκολο χωρισμό των γονιών της με επιπτώσεις στον ψυχισμό της. Την αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση του παιδιού έπληξε και η επίδεση του ενός οφθαλμού επί μακρόν για ενίσχυση της όρασης. Στο σχολείο οι συμμαθητές της επέτειναν τα προβλήματά της με σχόλια για την εμφάνισή της και τη νοημοσύνη της. Ανέφερε περιστατικά λεκτικής και σωματικής βίας εναντίον της με πιο χαρακτηριστικό αυτό που της συνέβη στη Β΄ Δημοτικού όταν δύο αγόρια από την τάξη της της πήραν τα παπούτσια και της έβαλαν το κεφάλι στη λεκάνη της τουαλέτας, μπροστά μάλιστα στα μάτια άλλων παιδιών και της αδελφής της αποκαλώντας την «δυσλεκτική».

Ο ρόλος του σχολείου

Σχολικός εκφοβισμός δεν υφίσταται εξ ορισμού χωρίς την ύπαρξη του σχολείου. Γεννιέται μέσα στους τοίχους του. Το σχολείο έχει τη δύναμη τόσο να τον καλλιεργήσει, όσο και να τον ξεριζώσει. Ενδιαφέρον έχει η θεώρηση της επιθετικότητας γενικά μέσα στο σχολείο ως μιας ενέργειας με δυναμική, που μπορεί να κατευθύνεται από εκπαιδευτικό προς εκπαιδευτικό, από μαθητή προς μαθητή, από εκπαιδευτικό προς μαθητή, από μαθητή προς εκπαιδευτικό, αλλά και από όλους προς το ίδιο το σχολείο και αντίστροφα. Η σχολική βία φαίνεται έτσι πολυδιάστατη και μας ανοίγει την προοπτική, ώστε να μην εστιάζουμε μεμονωμένα στους μαθητές, οι

οποίοι μαθαίνουν και αναπαράγουν με τη σειρά τους συμπεριφορές. Και η επιθετική συμπεριφορά, δυστυχώς, είναι ένα εύκολο μάθημα, καθώς έχει άμεσο βίωμα επιτυχίας. Θέτει λοιπόν το ίδιο το σχολείο και τους εκπαιδευτικούς στο προσκήνιο, ως πρότυπα και ρυθμιστές συμπεριφοράς.

Το σχολείο κατέχει το πιο βασικό όπλο στον εντοπισμό του εκφοβισμού: την παρατήρηση, ιδιαίτερα με τη χρήση καταλόγου συμπτωμάτων. Και αυτό, επειδή τα θύματα ή οι παρατηρητές δύσκολα θα αναφέρουν επεισόδια από φόβο, ενώ κάποιες φορές και οι γονείς αποκρύπτουν τέτοιες αναφορές είτε μη θέλοντας να παραδεχτούν κάτι που θεωρούν προσωπική αποτυχία στην ανατροφή των παιδιών τους, είτε ωθούμενοι από την εκάστοτε υποκουλτούρα που δίνει βάρος στην ακαδημαϊκή καλλιέργεια αποκλειστικά και ερμηνεύει κάθε επιθετική συμπεριφορά ως παιγνιώδη. Ακόμα όμως και οι εκπαιδευτικοί μπορεί να παραβλέψουν τέτοιες συμπεριφορές λόγω άγνοιας ή προς αποφυγή δικής τους έκθεσης. Όλα αυτά καθιστούν επιτακτική τη δράση από μέρους του σχολείου. Η ενημέρωση μαθητών, γονέων, εκπαιδευτικών και κοινότητας σχετικά με τη φύση και τους τρόπους αντιμετώπισης του εκφοβισμού και η συνεχής συνεργασία όλων συνιστά μια συστημική και την πλέον αποτελεσματική προσέγγιση. Οι παρεμβάσεις αντιμετώπισης οδηγούν σε αργά αλλά αποτελέσματα εάν εντάσσονται σε ένα συγκεκριμένο σχέδιο πρόληψης, που προϋποθέτει αναγνώριση των παραγόντων κινδύνου, όπως είναι η κοινωνική απομόνωση, η μειωμένη σχολική επίδοση, η απουσία ανοχής στη διαφορετικότητα. Οι παράγοντες αυτοί θα πρέπει να εντοπίζονται ως προς τον ίδιο το μαθητή, ως προς το οικογενειακό του περιβάλλον και ως προς τον ευρύτερο κοινωνικό του περίγυρο με σκοπό την καλλιέργεια ικανότητας για εποικοδομητική επίλυση των κρίσεων και την ανάπτυξη εναλλακτικής συμπεριφοράς (Χήνας-Χρυσafίδης, ΠΙ, 2000). Στόχος δεν είναι να στιγματιστούν τα παιδιά-θύτες ή θύματα, αλλά να αναπτυχθεί στο σχολείο κλίμα ελευθερίας της έκφρασης και ισότητας μέσα από την αυτοεκτίμηση, το σεβασμό και την ενθάρρυνση για εκτόνωση της επιθετικότητας με δημιουργικούς κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους.

Η οριοθέτηση των μαθητών θα πρέπει να πηγάζει από τα ίδια τα δικαιώματα τους στο σχολείο, να καθορίζεται με σαφήνεια και να προβάλλεται βιωματικά μέσα από δράσεις που θα εμπλέκουν ενεργά τους μαθητές, όπως συμβόλαια, «υιοθέτηση» των μικρότερων μαθητών από μεγαλύτερους, συμμετοχή σε δρώμενα που προάγουν την αυτοαντίληψη, την αλληλεγγύη, τη φιλία, την αποδοχή των συναισθημάτων και της διαφορετικότητας. Εξαιρετικά χρήσιμα είναι εδώ τα παιδιά υψηλών δεξιοτήτων, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν και το πρώτο υποστηρικτικό δίκτυο φίλων παιδιών επιρρεπών σε εμπλοκή σε περιστατικά εκφοβισμού. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να διδάξει στους μαθητές το σκαλί ανάμεσα στο ένστικτο και το στόχο: την ενσυναίσθηση. Με την ενεργή του παρουσία, θετική ανατροφοδότηση επιθυμητών συμπεριφορών και τεχνικές ή δράσεις που προάγουν την ομαδικότητα εισάγει την αναγκαιότητα της τήρησης κοινωνικών συμβάσεων, οι οποίες βοηθούν τη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων, την καλλιέργεια δεξιοτήτων και την παραγωγική διαχείριση των συγκρούσεων. Έτσι οι μαθητές εκπαιδεύονται κοινωνικά και καλύπτουν τυχόν γνωστικές ελλείψεις με την προβολή τους μέσα από δραστηριότητες καλλιτεχνικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές ή αθλητικές. Για την υλοποίηση όλων των προαναφερθέντων καίρια είναι η συνεργασία με την κοινότητα, η οποία θα στεγάσει ή θα διευκολύνει τη διεξαγωγή τους.

Βιβλιογραφία

- Courtecuisse, V., Fortin, J., Μπεζέ, Α., Pain, J. & Selosse, J. (1998). Βία στο σχολείο... του σχολείου... Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Rigby, K. (2002). Σχολικός εκφοβισμός. Σύγχρονες απόψεις, Αθήνα, Τόπος
- «*Stopping Violence in Schools: A guide for Teachers*», UNESCO
- Αρτινοπούλου, Β. (2001). Βία στο σχολείο. Έρευνες και Πολιτικές στην Ευρώπη. Αθήνα, Μεταίχμιο
- Βουϊδάσκης, Κ. Β. (1987). Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο. Αθήνα, Γρηγόρη
- Ζάχαρης Δ. (2003) Επιθετικότητα και αγωγή: έννοια, θεωρίες, παράγοντες , εξέλιξη, θεραπεία Αθήνα :Γρηγόρη
- Κατσιγιάννη Β. (2006) Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο Δημοτικό σχολείο. Ρόδος
- Εμ. Κολιάδης, (2006). Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτική πράξη
- Α. Κεμερλίογλου, (2008) Ανακαλύπτοντας τη ψυχή του παιδιού μου, Αθήνα, Πορφύρα
- Ε. Λιβανίου, (2004) Μαθησιακές δυσκολίες και προβλήματα συμπεριφοράς στην κανονική τάξη, Αθήνα, Κέδρος
- Ι.Τσιάντης (1981), Μαθησιακές Δυσκολίες της κυρίως σχολικής ηλικίας, Παιδιατρική 44:99-110
- Π.Χήνας-Κ.Χρυσάφιδης, (2000) *Επιθετικότητα στο Σχολείο, Προτάσεις για πρόληψη και αντιμετώπιση*, Αθήνα, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

ΠΗΓΕΣ

- Εργαστήριο ποινικών και εγκληματολογικών ερευνών Πανεπιστημίου Αθηνών, *Έρευνα για την ομαδική παραβατικότητα μαθητών λυκείου σε σχολεία των Αθηνών*, (ΠοινΛογ, 2004, 461-474).σελ.26 www.law.uoa.gr/crime research).
- Δ. Μικελλίδης (2014) «Διαχείριση προβληματικής συμπεριφοράς παιδιών στο σχολείο και στην τάξη. Καλές πρακτικές», ΠΑΔΕΔ πρωτοπορία,16-33, Λάρισα, www.ekpedeftikos.com
- Νέο Σχολείο Πρόγραμμα Σπουδών Σχολική και Κοινωνική Ζωή, Πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Υπουργείο Παιδείας και Δια Βίου Μάθησης, Αθήνα 2011 digitalschool.minedu.gov.gr